

Accountantstoezicht in toekomstig perspectief

Van nationaal naar internationaal toezicht

Franciska Pouw en Steven Maijor

SAMENVATTING In het najaar van 2006 is het onafhankelijk extern toezicht van kracht geworden op accountantsorganisaties. Dit toezicht is tot nu toe voornamelijk nationaal georiënteerd en houdt bijvoorbeeld nog geen rekening met de accountantscontroles van buitenlandse ondernemingen genoteerd in Nederland. Wetgeving is aanstaande waarin ook de internationale kant van het toezicht op accountantsorganisaties wordt vormgegeven. Belangrijke onderwerpen daarbij zijn de afbakening van taken tussen toezichthouders, de mate waarin toezichthouders op elkaar kunnen steunen en de onderlinge informatie-uitwisseling. Deze nieuwe wetgeving komt, net zoals de reeds in 2006 van kracht geworden Wta, voort uit de achtste EU-richtlijn die reeds op hoofdlijnen rekening heeft gehouden met de grensoverschrijdende kant van het toezicht. Op wereldwijd niveau is de wederzijdse erkenning van toezicht een belangrijk vraagstuk en vooral de mate waarin de PCAOB zal steunen op EU-toezichthouders en vice versa. Dit artikel geeft in het eerste deel een overzicht van de stand van zaken van het in 2006 van kracht geworden toezicht: het betreft hier zowel het proces van vergunningverlening als het doorlopende toezicht. Het tweede deel van het artikel betreft de internationale kant van het toezicht. Daarbij komt aan de orde hoe dit geregeld zal worden in de Nederlandse wetgeving en op welke wijze nadere regelgeving op Europees niveau tot stand komt. Ook wordt kort stil gestaan bij de relatie tussen Europese toezichthouders en de PCAOB.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK De inhoud van het artikel is relevant voor alle accountantsorganisaties die een vergunning bij de AFM hebben aangevraagd of die overwegen dat te doen. Het artikel geeft bijvoorbeeld een overzicht van knelpunten bij vergunningverlening. Daarnaast geeft het artikel inzicht in de wijze waarop de internationale activiteiten van ondernemingen en hun accountants gevolgen kunnen hebben voor het toezicht.

1 Inleiding

Op 1 oktober 2006 is de Wet toezicht accountantsorganisaties ('Wta')¹ van kracht geworden. Deze wet bevat regels voor het onafhankelijk publiek toezicht door de Autoriteit Financiële Markten ('AFM') op accountantsorganisaties en accountants die wettelijke controles verrichten. De Wta is thans nationaal georiënteerd, namelijk op accountantsorganisaties die in Nederland wettelijke controles verrichten. Uiterlijk 28 juni 2008 zal de Wta een internationale dimensie moeten krijgen; de Wta wordt zodanig gewijzigd dat het toezicht door de AFM zich uitstrekt tot auditororganisaties van een derde land (niet zijnde een lidstaat van de Europese Unie).

Het accountantstoezicht in Nederland is gebaseerd op richtlijn nr. 2006/43/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 17 mei 2006 betreffende de wettelijke controles van jaarrekeningen en geconsolideerde jaarrekeningen, tot wijziging van de Richtlijnen 78/660/EEG en 83/349/EEG van de Raad, en houdende intrekking van Richtlijn 84/253/EEG van de Raad (PbEU L 157), hierna: de richtlijn. De richtlijn kent niet het systeem van het 'Europees paspoort', waarbij een toelating in één lidstaat wordt erkend door de andere lidstaten. Een accountantsorganisatie dient in *elke lidstaat* waar zij wettelijke controles wil verrichten een vergunning of registerinschrijving van de toezichthouder aldaar te verkrijgen.

In de praktijk zullen de publieke toezichthouders op accountantsorganisaties, zoals de AFM, zoveel mogelijk vertrouwen op het toezicht dat wordt uitgeoefend door de andere Europese toezichthouders en de toezichthouders in derde landen, zoals de Public

Mr. J.F.M. Pouw is senior beleidsmedewerker bij de AFM. Prof. dr Steven Maijor is directeur bij de AFM. Tevens is hij vice-voorzitter van IFIAR en deeltijdhoogleraar Control en Auditing aan de Universiteit Maastricht.

Company Accounting Oversight Board ('PCAOB') in de Verenigde Staten. Tussen de Verenigde Staten en de Europese Unie zijn vergaande besprekingen gaande over 'full reliance' respectievelijk 'equivalence' met betrekking tot elkaars toezichtsystemen. Het wetsvoorstel ter implementatie van de richtlijn² (hierna implementatiewetsvoorstel) zorgt ervoor dat in de Wet toezicht accountantsorganisaties ('Wta') de randvoorwaarden worden opgenomen die het mogelijk maken dat de AFM kan steunen op buitenlandse toezichthouders. Het betreft afdeling 2.4 over 'auditorganisaties van een derde land en auditors van een derde land' en afdeling 5B.2. over 'samenwerking met toezichthoudende instanties van staten die geen lidstaat zijn' die worden ingevoegd in de Wta. Voorwaarden voor samenwerking en informatie-uitwisseling tussen de toezichthouders in de lidstaten en toezichthouders in derde landen is dat de lidstaten samenwerkingsovereenkomsten sluiten met de bevoegde autoriteiten in derde landen waarvan het stelsel van publiek toezicht, de kwaliteitsborgingsstelsels en de onderzoeks- en sanctieregelingen gelijkwaardig zijn aan die van de lidstaten³. In een zodanige overeenkomst tussen de AFM en de PCAOB kunnen bijvoorbeeld afspraken worden gemaakt over de mate waarin de AFM toezicht uitoefent op de naleving van de in Nederland geldende wettelijke voorschriften door een auditororganisatie in de Verenigde Staten.

Voor Nederland is de internationale dimensie van het accountantstoezicht zeer relevant. Bij de PCAOB waren begin 2007 zestien Nederlandse accountantsorganisaties geregistreerd. In Japan is wetgeving ingevoerd waardoor naar verwachting tenminste twee Nederlandse accountantsorganisaties zich zullen moeten registreren bij de Japanese Financial Services Agency ('JFSA')⁴. Het toezicht in Japan wordt uitgeoefend door de Certified Public Accountants and Auditing Oversight Board ('CPAAOB'). Tot slot zullen naar verwachting 22 auditororganisaties van een derde land, die vrijwel allemaal behoren tot de Big Four, zich in 2008 moeten registreren bij de AFM. Deze 22 auditororganisaties controleren de jaarrekeningen van circa zestig ondernemingen met een zetel buiten de Europese Unie waarvan effecten worden verhandeld op Euronext Amsterdam.

In dit artikel wordt allereerst ingegaan op de stand van zaken betreffende het toezicht door de AFM op accountantsorganisaties in Nederland, onderverdeeld in 'vergunningverlening' (paragraaf 2) en 'doorlopend toezicht' (paragraaf 3). Vervolgens wordt ingegaan op het toekomstige toezicht door de AFM op auditororganisaties van een derde land (paragraaf 4), de

'regelgevingsprocedure – de rol van de EGAOB en de AuRC' (paragraaf 5) en de relatie tussen Europese toezichthouders en de PCAOB (paragraaf 6).

2 Vergunningverlening

Algemeen

Bij het toezicht op accountantsorganisaties staat het stelsel van kwaliteitsbeheersing van een accountantsorganisatie centraal. Een accountantsorganisatie dient 'in control' te zijn, zowel in de 'opzet' als de 'werking' van het stelsel van kwaliteitsbeheersing. Voor wat betreft de 'opzet' dient de accountantsorganisatie te beschikken over bepaalde procedures, beschrijvingen of standaarden (zogenaamde 'waarborgen') die de naleving van het bij de Wta en het Besluit toezicht accountantsorganisaties ('Bta') bepaalde waarborgen. Deze waarborgen zijn in de meeste gevallen gebundeld in een kwaliteitshandboek. Bij de 'werking' gaat het om de daadwerkelijke naleving van de van toepassing zijnde wet- en regelgeving door de accountantsorganisatie. De beoordeling van de 'werking' van het stelsel van kwaliteitsbeheersing baseert de AFM ten minste op een toetsing van een selectie van controledossiers⁵. Het proces van vergunningverlening zal worden toegelicht voor zowel accountantsorganisaties die wettelijke controles verrichten bij Organisaties van Openbaar Belang (OOB's), als voor accountantsorganisaties die niet-OOB wettelijke controles verrichten⁶.

Niet-OOB vergunningverlening

In de periode december 2006 tot eind maart 2007 heeft de AFM 89 onderzoeken ter plaatse (OTP's) uitgevoerd bij accountantsorganisaties die een vergunning hebben aangevraagd voor het verrichten van niet-OOB wettelijke controles. De eerste onderzoeken bij niet-OOB accountantsorganisaties hebben de AFM aanleiding gegeven om meer kantoren te bezoeken dan aanvankelijk gepland⁷. Tijdens een OTP vraagt de AFM aan het bestuur van de accountantsorganisatie om aan te tonen dat zij daadwerkelijk 'in control' is en dat de accountantsorganisatie aan de vergunningvereisten voldoet. Direct na afronding van de 89 OTP's is gebleken dat 80 procent van de bezochte accountantsorganisaties (nog) niet heeft aangetoond dat zij aan de eisen van de Wta voldoet⁸. Daarbij is geen rekening gehouden met mogelijk na het OTP van de betrokken organisaties ontvangen aanvullende informatie. In het tweede en derde kwartaal van 2007 hebben (veel) van deze accountantsorganisaties aanvullende informatie toegestuurd aan de AFM en, waar nodig, ten kantore van de AFM inzicht gegeven in

hun controledossiers. Alle van een accountantsorganisatie ontvangen informatie neemt de AFM mee in de beslissing om een vergunning te verlenen dan wel een (voorgenomen) besluit tot afwijzing van de vergunningaanvraag te nemen.

In tabel 1 zijn de bevindingen opgenomen die de AFM tegenkomt bij de beoordeling van de vergunningaanvraag van niet-OOB accountantsorganisaties.

Van de oorspronkelijke ruim 700 vergunningaanvragen (inmiddels hebben meer dan 120 kantoren om verschillende redenen hun vergunningaanvraag weer ingetrokken) zijn bijna vijfhonderd aanvragen afkomstig van accountantsorganisaties die geen of

minder dan vijf wettelijke controles verrichten. Niet-OOB accountantsorganisaties met een substantiële controlepraktijk, die met name onder de toetsing van de vereniging Samenwerkende Registeraccountants en Accountants-administratieconsulenten (SRA) vallen, scoren gemiddeld beter dan organisaties met geen of slechts enkele wettelijke controles. Gebleken is dat significant minder door de SRA getoetste accountantsorganisaties voor afwijzing van de vergunningaanvraag in aanmerking komen (10%) dan door het College Toetsing Kwaliteit van het NIVRA (CTK) respectievelijk de Raad van Toezicht Beroepsuitoefening AA's (RvT) getoetste accountantsorganisaties, 33% respectievelijk 58%⁹. Verder is gebleken dat er geen duidelijk verband is tussen het

Tabel 1 Bevindingen beoordelingen vergunningaanvragen niet-OOB accountantsorganisaties

1. Gebreken in de opzet van het stelsel van kwaliteitsbeheersing	
	Er is geen kwaliteitsbeleid beschreven.
	Er is geen kwaliteitshandboek.
	Er is wel een kwaliteitshandboek, maar niet alle volgens de Wta noodzakelijke procedures zijn daarin beschreven.
	Er is wel een kwaliteitshandboek, maar het is niet up-to-date.
	Er is wel een kwaliteitshandboek, maar dit handboek bevat geen procedures maar uitsluitend een opsomming van de regelgeving.
	De beschreven procedures zijn niet toegesneden op de accountantsorganisatie of zijn onpraktisch en in de praktijk daarom niet werkbaar.
	De te gebruiken standaard-modellen, vragenlijsten en werkprogramma's sluiten niet aan op de in het kwaliteitshandboek beschreven procedures.
	Er is geen standaard-controleaanpak.
	Er is geen standaard voor de begeleiding van, het toezicht op en de beoordeling van door de medewerkers uitgevoerde werkzaamheden.
	Er is geen aandacht besteed aan het integriteitsbeleid.
2. Gebreken in het stelsel van kwaliteitsbeheersing in het algemeen	
	Het kwaliteitshandboek is niet bekend bij de medewerkers van de eigen organisatie.
	In de organisatie wordt niet gewerkt conform het eigen kwaliteitshandboek.
3. Gebreken in de werking van het stelsel van kwaliteitsbeheersing als het gaat om controledossiers	
	Opdrachten worden zonder inhoudelijk vereiste beoordeling geaccepteerd of gecontinueerd.
	De eigen standaard-controleaanpak is niet (of niet door alle accountants) gevolgd.
	Er wordt onvoldoende aandacht besteed aan de planningsfase van de controle. In het controledossier is te weinig informatie opgenomen over de controlecliënt en de bij de controlecliënt te onderkennen risico's.
	Het controleplan is onvoldoende gemotiveerd.
	De gekozen controleaanpak (primair systeemgericht dan wel gegevensgericht) is niet helder uiteengezet en onderbouwd.
	Indien gekozen is voor een systeemgerichte controle is de beschrijving en de toetsing van de ao/ic onvoldoende om daarop te kunnen steunen.
	Er is geen of onvoldoende verband tussen werkprogramma's
4. Gebreken in de werking van het stelsel van kwaliteitsbeheersing als het gaat om onafhankelijkheid	
	Er is geen of onvoldoende inventarisatie en beoordeling per controlecliënt van de relaties tussen de accountantsorganisaties en de controlecliënt die een bedreiging kunnen vormen voor de onafhankelijkheid.
5. Gebreken in de werking van het stelsel van kwaliteitsbeheersing als het gaat om kwaliteitsbeoordeling	
	Er wordt onvoldoende invulling gegeven aan de kwaliteitsbeoordeling.

oordeel van de inspectie (SRA, CTK of RvT) en het oordeel van de AFM op basis van het OTP. Dus in het geval een accountantsorganisatie het oordeel 'voldoende' heeft gekregen van een inspectie, betekent dit niet automatisch dat een dergelijke accountantsorganisatie ook van de AFM een voldoende krijgt.

De hiervoor genoemde 89 beoordeelde accountantsorganisaties zijn alle in 2007 door de AFM beoordeeld, hetgeen in circa dertig procent van de gevallen heeft geleid tot een (voorgenomen) besluit tot afwijzing van de vergunningaanvraag. Vanaf het vierde kwartaal van 2007 tot aan het einde van het overgangsregime (zie hierna) zal de AFM de overgebleven ruim vijfhonderd vergunningaanvragen van niet-OOB accountantsorganisaties beoordelen. Mede vanwege de bevindingen uit de eerste 89 OTP's bij niet-OOB vergunningaanvragers heeft de AFM besloten haar strategie inzake de beoordeling van vergunningaanvragen aan te passen. De zogenaamde desktoponderzoeken (DTO's) ten kantore van de AFM die voorafgaande aan de OTP's worden uitgevoerd, worden uitgebreid met de beoordeling van de kwaliteitshandboeken van de accountantsorganisaties en de vakbekwaamheid van beleidsbepalers. De structuur van de accountantsorganisatie, de zeggenschap binnen de accountantsorganisatie, de betrouwbaarheid van de (mede)beleidsbepalers en de vakbekwaamheid van externe accountants worden eveneens tijdens het DTO onderzocht. Indien blijkt dat een vergunningaanvrager op basis van het DTO in ernstige mate niet voldoet aan de bij en krachtens de Wta gestelde regels met betrekking tot het stelsel van kwaliteitsbeheersing, kan dit – zonder dat er een OTP plaatsvindt – leiden tot een (voorgenomen) beslissing van de AFM tot afwijzing van de vergunningaanvraag. Afhankelijk van de uitkomst van het DTO kan een OTP plaatsvinden ten kantore van de vergunningaanvrager of – in geval van relatief kleinere accountantsorganisaties – ten kantore van de AFM. Het onderzoek ter plaatse bestaat onder meer uit gesprekken met de beleidsbepalers en de compliance officer en uit een beoordeling van een aantal (controle)dossiers en andere verplichte vastleggingen. Afhankelijk van de omvang van de accountantsorganisatie, duurt een onderzoek ter plaatse gemiddeld één tot twee dagen en wordt het onderzoek uitgevoerd door gemiddeld twee tot vier medewerkers van de AFM.

De vergunningverlening betreffende niet-OOB vergunningaanvragen die zijn gedaan binnen één maand na inwerkingtreding van de Wta ("overgangsregime") vindt voor alle niet-OOB accountantsorganisaties op hetzelfde moment plaats aan het eind van het overgangsregime. De termijn waarop de AFM de vergun-

ningverlening in het kader van het overgangsregime had moeten afronden, is bepaald op 1 oktober 2007¹⁰. De AFM is in overleg getreden met het ministerie van Financiën om de termijn van het overgangsregime tweemaal met een half jaar te doen verlengen. Een eerste verlenging van deze termijn heeft plaatsgevonden in de Regeling termijnverlenging behandeling vergunningaanvragen Wet toezicht accountantsorganisaties (Stcrt. 2007, 121). Ten overvloed wordt opgemerkt dat de AFM het besluit tot vergunningverlening betreffende vergunningaanvragen die zijn gedaan vanaf 1 november 2006 ("reguliere regime") in beginsel binnen acht weken neemt nadat de vergunningaanvraag bij de AFM is ingediend.

OOB vergunningverlening

In 2006 hadden in totaal achttien accountantsorganisaties een aanvraag ingediend voor een OOB-vergunning. In de periode april tot september van 2007 heeft de AFM onderzoek gedaan bij accountantsorganisaties die wettelijke controles verrichten bij OOB's. Bij deze onderzoeken kwamen bij alle accountantsorganisaties punten ter verbetering naar voren. In de meeste gevallen ging het om gebreken in het stelsel van kwaliteitsbeheersing, onvoldoende uitwerking van de compliance functie en interne kwaliteitsbewaking en onvoldoende waarborgen voor de beschikbaarheid van IFRS-kennis¹¹. Op 27 september 2007 heeft de AFM aan dertien accountantsorganisaties een vergunning verleend voor het verrichten van wettelijke controles bij OOB's. De dertien vergunninghoudende accountantsorganisaties hebben voornoemde punten adequaat en in goede samenwerking met de AFM opgepakt, waardoor zij aan de vergunningvereisten voldoen. De AFM heeft met betrekking tot vier accountantsorganisaties het (voorgenomen) besluit genomen tot afwijzing van de vergunningaanvraag. Eén accountantsorganisatie heeft de OOB-vergunningaanvraag omgezet naar een niet-OOB-vergunningaanvraag.

3 Doorlopend toezicht

Accountantsorganisaties zijn onderworpen aan het doorlopend toezicht door de AFM vanaf het tijdstip waarop een vergunning is verleend. Dit uitgangspunt geldt zowel voor vergunningaanvragen die zijn gedaan in het kader van het overgangsregime als voor de vergunningaanvragen die zijn gedaan in het kader van het reguliere regime. Met de dertien OOB accountantsorganisaties die in het overgangsregime een vergunning hebben aangevraagd en waaraan op 27 september 2007 een vergunning is verleend, heeft

de AFM in het vierde kwartaal van 2007 kwartaalgesprekken gevoerd in het kader van het doorlopend toezicht. Daarnaast dient te worden vermeld dat inmiddels twee niet-OOB accountantsorganisaties succesvol een vergunning hebben aangevraagd onder het reguliere regime en deze vallen eveneens onder het doorlopend toezicht.

Convenant met de SRA

De AFM heeft op 28 september 2006 voor het doorlopend toezicht op niet-OOB accountantsorganisaties een samenwerkingsovereenkomst afgesloten met de SRA¹². Dit convenant is gepubliceerd op de website van de AFM. In het convenant is vastgelegd op welke wijze de AFM steunt op de kwaliteitstoetsingen van de SRA bij de uitoefening van het toezicht op niet-OOB accountantsorganisaties. De SRA zal een rol vervullen in het doorlopend toezicht betreffende vergunninghoudende accountantsorganisaties die lid zijn van de SRA. In het convenant was bepaald dat het convenant vanaf 1 januari 2008 onverkort van toepassing zou zijn, uitgaande van de veronderstelling dat op die datum het overgangsregime reeds zou zijn afgelopen. Aangezien de vergunningverlening in het kader van het overgangsregime is vertraagd en naar verwachting pas in het najaar van 2008 is afgerond, is het niet wenselijk dat het bepaalde in het convenant vanaf 1 januari 2008 onverkort van toepassing is. Immers, het doorlopend toezicht op niet-OOB accountantsorganisaties zal pas aanvangen op het moment dat de vergunningen in het kader van het overgangsregime zijn verleend. Het convenant is daarom op 20 november 2007 aangepast in de zin dat het convenant pas onverkort van toepassing wordt op het tijdstip dat de termijn, bedoeld in artikel 80, vierde lid, Wta (einde overgangsregime) is verstreken.

Afspraken met de beroepsorganisaties

De AFM en de Nederlandse Orde van Accountants-Administratieconsulenten (NOvAA) hebben in 2007 afspraken gemaakt over de wijze waarop zij samenwerken bij het toezicht op accountantsorganisaties¹³. Mede gelet op het beperkte aantal vergunningaanvragende 'NOvAA-kantoren' met een controlepraktijk van meer dan vijf wettelijke controles (in totaal zestien), is niet gekozen voor het model van vergaande samenwerking waarin de AFM zich in haar toezicht in belangrijke mate baseert op toetsingen welke zijn verricht door de Raad van Toezicht Beroepsuitoefening AA's van de NOvAA ('RvT').

De AFM en de NOvAA hebben afgesproken dat relevante signalen zullen worden uitgewisseld, voor zover wettelijk toegestaan¹⁴. Deze signalen kunnen naar

aanleiding van toetsingen of anderszins zijn verkregen. Deze informatie-uitwisseling zal met ingang van het doorlopend toezicht aanvangen, zijnde naar verwachting 1 oktober 2008. Verder is afgesproken dat de toetsingen door de RvT zich niet zullen richten op de wettelijke controleactiviteiten. Dit betekent dat de RvT de overige werkzaamheden bij kantoren in hun volle omvang zal blijven toetsen, inclusief het stelsel van kwaliteitsbeheersing dat op deze werkzaamheden van toepassing is. Hierdoor wordt voorkomen dat de wettelijke controleactiviteiten van kantoren dubbel worden getoetst. De RvT zal in haar eindoordeel over de kwaliteit van een kantoor opnemen dat betreffend eindoordeel niet ziet op de wettelijke controleactiviteiten en het stelsel van kwaliteitsbeheersing voor zover van toepassing op de wettelijke controleactiviteiten.

Wat betreft de toezichtfrequentie in doorlopend toezicht zal de AFM bij 'NOvAA-kantoren' die een vergunning van de AFM hebben verkregen en minder dan zes wettelijke controles per jaar verrichten zich in beginsel beperken tot het voorgeschreven wettelijke minimum. Dit wettelijk minimum, zoals blijkt uit het in het implementatiewetsvoorstel opgenomen artikel 48a, eerste lid, Wta, houdt in dat de AFM ten minste eenmaal in de zes jaar beoordeelt of een accountantsorganisatie voldoet aan het bij en krachtens de Wta bepaalde. Bij de kantoren met zes of meer wettelijke controles zal deze toezichtfrequentie naar verwachting hoger liggen. Tot slot mogen toetsers van de RvT op basis van vrijwillige medewerking van de betrokken accountantsorganisatie 'meelopen' met AFM-toetsingen. Doel hiervan is het vergroten van het inzicht in de wijze waarop de AFM haar toetsingen verricht. De AFM en het Koninklijk Nederlands Instituut voor Registeraccountants (NIVRA) hebben vooralsnog geen nadere afspraken gemaakt over samenwerking. In juni 2007 heeft het NIVRA bekend gemaakt de kwaliteitstoetsingen op het terrein van de wettelijke controle te willen beëindigen en de uitvoering van werkzaamheden op dit gebied volledig over te laten aan de AFM. Na het van kracht worden van de Wet tuchtrechtspraak accountants¹⁵ zullen de AFM en het NIVRA relevante signalen kunnen uitwisselen¹⁶.

4 Toekomstig toezicht op auditororganisaties van derde landen

Nieuw begrippenkader in Wta en Bta als gevolg van Richtlijn 2006/43/EG

De minister van Financiën heeft het implementatiewetsvoorstel op 13 november 2007 bij de Tweede Kamer ingediend¹⁷. Uiterlijk op 28 juni 2008 dient de richtlijn in de Nederlandse wetgeving te zijn geïmple-

menteerd. Het merendeel van de bepalingen van de richtlijn komt overeen met hetgeen reeds is bepaald in de Wta, het Bta, de Wet op de Registeraccountants (Wet RA) en de Wet op de Accountants-Administratieconsulenten (Wet AA). Een aantal bepalingen van de richtlijn die betrekking heeft op de internationale dimensie van het accountantstoezicht heeft nog implementatie. Daarbij gaat het onder meer om de informatie-uitwisseling en samenwerking tussen toezichthouders in de Europese Unie, de informatie-uitwisseling met toezichthouders van derde landen en het toezicht op auditororganisaties van een derde land. In het onderstaande wordt ingegaan op de volgende - voor de Wta en het Bta - nieuwe begrippen: auditkantoor, auditororganisatie van een derde land en auditor van een derde land.

Auditkantoor - Een auditkantoor is een rechtspersoon of een andere entiteit met om het even welke rechtsvorm die door de bevoegde autoriteiten van een lidstaat in overeenstemming met de richtlijn is toegelaten tot het uitvoeren van wettelijke controles van jaarrekeningen. Voor de Nederlandse situatie gaat het om een accountantsorganisatie als bedoeld in artikel 1, eerste lid, onderdeel a, van de Wta, dus een onderneming of instelling, ongeacht waar deze is gevestigd, die een vergunning heeft van de AFM om wettelijke controles te verrichten bij ondernemingen met een zetel in Nederland (zie de bijlage bij de Wta voor de desbetreffende wettelijke bepalingen). Een organisatie die door een toezichthoudende instantie in een andere lidstaat is toegelaten om wettelijke controles te verrichten bij ondernemingen met zetel in die lidstaat, zal in de Wta worden aangeduid als 'auditkantoor'.¹⁸ Met betrekking tot de vraag welke lidstaat verantwoordelijk is voor de *toelating van een auditkantoor* is niet van belang waar het betreffende auditkantoor is gevestigd. Het gaat erom waar de statutaire zetel van de onderneming zich bevindt waarbij de wettelijke controle wordt verricht. Van belang is dat de richtlijn niet voorziet in een Europees paspoort waarbij een toelating in één lidstaat wordt erkend door de andere lidstaten.

De richtlijn voorziet in samenwerking en informatie-uitwisseling tussen de verschillende toezichthoudende instanties in de lidstaten (artikel 36 van de richtlijn). Met het oog daarop zal een auditkantoor op grond van artikel 17, eerste lid, onderdeel i, van de richtlijn moeten aangeven of zij tevens is toegelaten door een toezichthouder van een andere lidstaat of van een derde land. Deze gegevens dienen in het register te worden opgenomen; in Nederland dus in het openbaar register van de AFM. Artikel 5, derde lid, van de richtlijn regelt dat wanneer de toelating van een auditkantoor om welke reden dan ook wordt

ingetrokken, de desbetreffende bevoegde autoriteit dit met opgave van de redenen voor de intrekking meedeelt aan de relevante bevoegde autoriteiten van de lidstaten waar het auditkantoor eveneens is toegelaten. Deze bepaling zal worden opgenomen in artikel 11, zevende lid, van de Wta.

Auditororganisatie van een derde land - Een auditororganisatie van een derde land is een entiteit, met om het even welke rechtsvorm, die de controle uitvoert van de (geconsolideerde) jaarrekening van een onderneming met statutaire zetel in een derde land. De Wta bevat thans geen voorschriften met betrekking tot dergelijke auditororganisaties¹⁹.

Auditor van een derde land - Een auditor van een derde land is een natuurlijke persoon die de controle uitvoert van de jaarrekening of de (geconsolideerde) jaarrekening van een onderneming met statutaire zetel in een derde land. In de Wta zal dit de persoon zijn die werkzaam is bij of verbonden is aan een auditororganisatie van een derde land en die verantwoordelijk is voor de uitvoering van de hiervoor bedoelde controle²⁰.

AFM-toezicht op auditororganisaties van een derde land

Auditororganisaties van een derde land en auditors van een derde land die een verklaring bij een jaarrekening of geconsolideerde jaarrekening afgeven van een onderneming die haar zetel buiten de Europese Unie heeft en wier verhandelbare effecten (met uitzondering van een bepaald soort obligaties) zijn toegelaten tot de handel op een gereguleerde markt in Nederland, moeten worden ingeschreven in het register van de AFM. Een auditor van een derde land wordt ingeschreven op voordracht van de auditororganisatie van een derde land waarbij hij werkzaam is of waaraan hij is verbonden²¹. Indien de auditororganisaties van een derde land of auditors van een derde land niet zijn ingeschreven, hebben de bovenbedoelde door hen afgegeven verklaringen geen rechtsgevolg in Nederland²². Voor de Nederlandse situatie betekent dit dat wanneer bijvoorbeeld een Japanse auditororganisatie de controle van de jaarrekening zou verrichten van een Japanse onderneming waarvan de aandelen worden verhandeld op een in Nederland gereguleerde markt (Euronext Amsterdam), de accountantsverklaring alleen het wettelijk beoogde rechtsgevolg heeft in Nederland indien die auditororganisatie is ingeschreven in het register van de AFM.

De lidstaten onderwerpen de in het register ingeschreven auditors van een derde land en auditororganisaties van een derde land aan hun stelsel van publiek toezicht, hun kwaliteitsborgingsstelsels en hun onderzoeks- en sanctieregelingen²³. Dit zal worden geregeld

in artikel 12d, eerste lid, van de Wta. De AFM heeft de bevoegdheid om een aanwijzing te geven aan een auditororganisatie van een derde land (artikel 52 van de Wta) en beoordeelt ten minste eenmaal in de drie jaar of een auditororganisatie van een derde land voldoet aan de eisen die bij of krachtens de Wta worden gesteld (artikel 48a van de Wta). Verder zijn de hoofdstukken van de Wta met betrekking tot de geheimhoudingsplicht en uitzonderingen daarop (hoofdstuk 5A) en de samenwerking tussen toezichthouders (hoofdstuk 5B) en de bepalingen over de openbare waarschuwing (artikelen 64 tot en met 66)²⁴ van overeenkomstige toepassing. De openbare waarschuwing kan worden uitgevaardigd indien de auditororganisatie van een derde land niet voldoet aan de eisen in het voorgestelde artikel 12c, eerste lid, Wta, waaronder het publiceren van een transparantieverslag op hun website en het uitvoeren van de controles in overeenstemming met internationale controlestandaarden. Tot slot heeft de AFM de bevoegdheid om de inschrijving van de auditororganisaties van een derde land en auditors van een derde land als ultimum remedium door te halen²⁵. Een lidstaat mag ervan afzien een ingeschreven auditororganisatie van een derde land aan zijn kwaliteitsborgingsstelsel te onderwerpen²⁶. Dit zal worden geregeld in artikel 12d, tweede lid, Wta. Dit betekent dat het voorgestelde artikel 48a dat betrekking heeft op het doorlopend toezicht door de AFM, niet van toepassing is op auditororganisaties van een derde land, indien de toezichthoudende instantie van een andere lidstaat of een staat die geen lidstaat is die is aangewezen ingevolge het derde lid, een kwaliteitsbeoordeling heeft uitgevoerd in de voorgaande drie jaar.

Een lidstaat kan besluiten om artikel 45, eerste en derde lid, van de richtlijn geheel of gedeeltelijk buiten toepassing te laten ten aanzien van auditororganisaties van een derde land uit staten die geen lidstaat zijn, indien zij in die staten zijn onderworpen aan een gelijkwaardig stelsel van toezicht en handhaving als dat op grond van de richtlijn²⁷. Dit zal worden geregeld in artikel 12d, derde lid, Wta. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kan worden bepaald dat de artikelen 12c, eerste lid, 48a, 52, 64, 65 en 66 van de Wta geheel of gedeeltelijk niet van toepassing zijn ten aanzien van auditororganisaties van een derde land met zetel in een daarbij aan te wijzen staat die geen lidstaat is. In de onderdelen a tot en met c, van artikel 12d, derde lid, Wta zijn de voorwaarden voor aanwijzing opgenomen. Ten eerste moet er sprake zijn van wederkerigheid. Ten tweede dient de desbetreffende staat te beschikken over een stelsel van toezicht en handhaving dat gelijkwaardig is aan dat in Nederland (en daarmee ook aan dat van de overige lidstaten van de Europese Unie). Tot

slot dient de AFM met de desbetreffende toezichthoudende instantie een overeenkomst te hebben gesloten over de samenwerking, bedoeld in hoofdstuk 5B. Het vierde lid regelt dat de gelijkwaardigheid van een stelsel van toezicht en handhaving van een derde land wordt beoordeeld door de Europese Commissie in samenwerking met de lidstaten (zie paragraaf 5).

5 Regelgevingsprocedure – rol van de EGAOB en de AuRC

De voor de uitvoering van Richtlijn 2006/43/EG vereiste maatregelen dienen te worden genomen door de Europese Commissie in samenwerking met de lidstaten overeenkomstig de procedure beschreven in artikel 48, tweede lid, van deze richtlijn (de ‘regelgevingsprocedure’ van artikel 5 en 7 van Besluit 1999/468/EG²⁸). De in het kader van dit artikel belangrijkste drie uitvoeringsmaatregelen waarin de richtlijn voorziet, zijn de volgende:

- 1 de goedkeuring van de International Standards on Auditing (‘ISAs’) (artikel 26 van de richtlijn);
- 2 het invoeren van een gemeenschappelijke standaard voor controleverklaringen voor jaarrekeningen of geconsolideerde jaarrekeningen die conform goedgekeurde internationale standaarden voor jaarrekeningen zijn opgesteld (artikel 28, tweede lid, van de richtlijn); en
- 3 de beoordeling van de gelijkwaardigheid (‘equivalence’) van een stelsel van toezicht en handhaving van een derde land (artikel 46 van de richtlijn).

De Europese Commissie²⁹ wordt bijgestaan door een comité bestaande uit vertegenwoordigers van de lidstaten: het Audit Regulatory Committee (‘AuRC’). Namens Nederland is het ministerie van Financiën in de AuRC vertegenwoordigd. De Europese Commissie laat zich adviseren door de European Group of Auditors’ Oversight Bodies (‘EGAOB’). In de EGAOB zitten vertegenwoordigers van de toezichthoudende instanties van de lidstaten dan wel, indien er nog geen toezichthoudende instanties zijn, van ministeries die betrokken zijn bij de voorbereiding van het toezicht. Namens Nederland is de AFM in de EGAOB vertegenwoordigd. De taak van de EGAOB is het verzekeren van een effectieve coördinatie van nieuwe stelsels van publieke toezichthoudende instanties binnen de Europese Unie. De EGAOB geeft onder meer technische input ten behoeve van de voorbereiding van mogelijke uitvoeringsmaatregelen van de Commissie ter implementatie van de richtlijn, zoals de goedkeuring van de ISAs en de beoordeling van de stelsels van toezicht en handhaving van derde landen³⁰.

Met de instemming van de AuRC heeft de EGAOB op 12 december 2005 de EGAOB 'subgroup on ISAs' opgericht die de Europese Commissie adviseert over de internationale controlestandaarden. De 'subgroup on ISAs' bestaat uit vertegenwoordigers van Europese organisaties van 'audit regulators, standard setters on auditing, professional bodies, and companies'³¹. De AFM is als één van de audit regulators in deze subgroup vertegenwoordigd. De internationale controlestandaarden worden voorbereid door the International Auditing and Assurance Standards Board ('IAASB'), onderdeel van de International Federation of Accountants ('IFAC')³². De Europese Commissie, de PCAOB en de Japanese Financial Services Agency zijn waarnemer bij de IAASB. Toezichthouder op de IAASB is de Public Interest Oversight Board ('PIOB')³³. De IAASB heeft in 2003 het 'clarity project'³⁴ opgestart ter verdere verbetering van de kwaliteit van de ISAs. Doel hiervan is te komen tot heldere regels, die een consistente toepassing wereldwijd mogelijk maken. In dit kader is inmiddels een aantal standaarden verbeterd, zoals ISAs 240, 300, 315 en 330. Deze verbetering behelst onder meer het formuleren van de doelstellingen die per standaard moeten worden behaald (zogenaamde "principle based"-standaarden), het samenvoegen van alle normen in een apart hoofdstuk (vroegere vetgedrukte teksten) en het opnemen van een toelichting op deze normen in een separaat hoofdstuk 'Toepassingsgerichte aanwijzingen'. De overige standaarden worden in 2008 herzien. Indien de ISAs worden goedgekeurd binnen de Europese Unie, zullen zij niet eerder in werking treden dan vanaf 15 december 2009.

De EGAOB subgroup 'Co-operation' houdt zich bezig met de beoordeling van het stelsel van toezicht en handhaving van derde landen. Voor wat betreft de gelijkwaardigheidsbeoordeling heeft de Europese Commissie een openbare consultatie gehouden van 11 januari tot en met 5 maart 2007 waarin zij zienswijze vraagt over de wijze waarop toezicht zou kunnen worden gehouden op auditororganisaties van een derde land en over de wijze waarop de Europese Unie zou kunnen samenwerken met derde landen³⁵. Een samenvatting van de reacties op dit consultatiedocument heeft de Europese Commissie op 12 juli 2007 gepubliceerd³⁶.

6 De relatie tussen Europese toezichthouders en de PCAOB

Vanwege de omvang van de Amerikaanse kapitaalmarkt is de PCAOB de belangrijkste buitenlandse toezichthouder waarmee de Europese toezichthouders tot samenwerking dienen te komen. Over de invulling

van die samenwerking wordt al geruime tijd onderhandeld tussen de Europese Commissie en de PCAOB. Recent heeft de PCAOB een belangrijke stap gezet door de publicatie van een consultatiedocument ten aanzien van 'full reliance'.³⁷ Deze term is te vergelijken met 'gelijkwaardig' binnen de Europese context. Ofwel, indien naar het oordeel van de PCAOB Nederland voor 'full reliance' in aanmerking komt, dan zal zij in principe steunen op het toezicht van de AFM.

Om in aanmerking voor 'full reliance' te komen, heeft de PCAOB de volgende criteria geformuleerd:

- 1 The adequacy and integrity of the oversight system;
- 2 The independence of the system's operation from the profession;
- 3 The independence of the system's source of funding;
- 4 The transparency of the system; and
- 5 The system's historical performance.

De PCAOB verwacht in 2009 de eerste 'full reliance' beslissingen te nemen. Voorwaarde voor het nemen van een positief besluit is dat de PCAOB tenminste een aantal gezamenlijke inspecties heeft gedaan met de te beoordelen toezichthouder.

Of de Europese Commissie, in samenwerking met de lidstaten, het toezicht in de Verenigde Staten als gelijkwaardig zal beoordelen is nog onduidelijk. Voor gelijkwaardigheid is wederkerigheid van belang. De EU lidstaten kunnen dus pas op de PCAOB steunen als de PCAOB steunt op het toezicht in de lidstaten en dit laatste hangt af van de wijze waarop de PCAOB concreet gaat beslissen over 'full reliance'. Een ander belangrijk probleem in de samenwerking met de PCAOB is de informatie-uitwisseling vanuit de PCAOB naar andere toezichthouders. De mogelijkheden voor de PCAOB om informatie uit te wisselen met buitenlandse toezichthouders is zeer beperkt. Dit beperkt vanzelfsprekend ook de mate waarin buitenlandse toezichthouders kunnen steunen op de werkzaamheden van de PCAOB.

De wens tot samenwerking bestaat vanzelfsprekend niet alleen tussen de Verenigde Staten en de Europese Unie. Mede vanwege de vele internationale beursnoteringen zal een groot aantal landen onderling samenwerkingsovereenkomsten willen afsluiten. Om de internationale samenwerking tussen toezichthouders te ondersteunen is in 2006 IFIAR (International Forum of Independent Audit Regulators) opgericht. Inmiddels zijn 22 landen lid van IFIAR.

7 Conclusie

Het in oktober 2006 ingevoerde toezicht op accountantsorganisaties heeft nog maar beperkt rekening

gehouden met de internationale dimensie van het toezicht. In Nederland is wetgeving aanstaande, gebaseerd op de richtlijn, die het toezicht uitbouwt ten aanzien van de internationale dimensie. Belangrijke vragen bij de inrichting hiervan zijn bijvoorbeeld: hoe wordt toezicht gehouden op de accountantscontroles van buitenlandse ondernemingen met een notering in Nederland?; in welke omstandigheden mag de AFM steunen op de werkzaamheden van buitenlandse toezichthouders?; en hoe wordt de samenwerking vormgegeven tussen de AFM en een buitenlandse toezichthouder indien een Nederlandse onderneming ook genoteerd is in het buitenland? Uitgangspunten bij de inrichting van dit toezicht zijn onder andere dat overlap tussen toezichthouders zo veel mogelijk wordt voorkomen en dat de uitwisseling van relevante toezichtsinformatie mogelijk wordt gemaakt.

Voor Nederland is de implementatie van de internationale dimensie van het toezicht van groot belang. Een substantieel aantal buitenlandse (Nederlandse) ondernemingen heeft een notering in Nederland (het buitenland). Daar dient het toezicht adequaat op te zijn ingericht. Dit vereist niet alleen goede wet- en regelgeving, maar ook operationele afstemming tussen toezichthouders. De EGAOB op Europees niveau, en IFIAR op internationaal niveau, zullen een belangrijke rol dienen te spelen bij het vormgeven van die operationele samenwerking. ■

Literatuur

- Autoriteit Financiële Markten (2007), *Rapport "Evaluatie eerste 89 uitgevoerde onderzoeken ter plaatse bij niet-OOB vergunningaanvragers"* d.d. 13 april 2007. Zie: www.afm.nl/
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, *Richtlijn nr. 2006/43/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 17 mei 2006 betreffende de wettelijke controles van jaarrekeningen en geconsolideerde jaarrekeningen, tot wijziging van de Richtlijnen 78/660/EEG en 83/349/EEG van de Raad, en houdende intrekking van Richtlijn 84/253/EEG van de Raad (PbEU L 157)*. Zie: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/nl/oj/2006/L157/L15720060609nl00870107.pdf>
- Koninklijk NIVRA en NOVAA (2007), *Handleiding Regelgeving Accountancy (HRA)*: deel 1 Regelgeving voor de accountant; deel 2 Toelichting regelgeving; en deel 3 Voorbeeldteksten, 2007; zie: www.nivra.nl/HRA/index.htm.
- Ministerie van Financiën (2007), *Voorstel van wet tot Wijziging van de Wet toezicht accountantsorganisaties en Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek, ter implementatie van richtlijn nr. 2006/43/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 17 mei 2006 betreffende de wettelijke controles van jaarrekeningen en geconsolideerde jaarrekeningen, tot wijziging van de Richtlijnen 78/660/EEG en 83/349/EEG van de Raad, en houdende intrekking van Richtlijn 84/253/EEG van de Raad (PbEU L 157)*, kamerstukken II 2007/08, 31 270, nr. 2. Zie: www.overheid.nl/op/

Pheijffer, M. (2007), De totstandkoming van IFAC-standaarden: de beste stuurlied staan aan wal, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, jg. 81, no. 6, juni, pp. 239-247.

Noten

- 1 Alle wetten en verordeningen betreffende de regelgeving voor accountants zijn opgenomen in: Koninklijk NIVRA en NOVAA (2007), *Handleiding Regelgeving Accountancy (HRA)*.
- 2 Voorstel van wet tot Wijziging van de Wet toezicht accountantsorganisaties en Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek, ter implementatie van richtlijn nr. 2006/43/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 17 mei 2006 betreffende de wettelijke controles van jaarrekeningen en geconsolideerde jaarrekeningen, tot wijziging van de Richtlijnen 78/660/EEG en 83/349/EEG van de Raad, en houdende intrekking van Richtlijn 84/253/EEG van de Raad (PbEU L 157), kamerstukken II 2007/08, 31 270, nr. 2.
- 3 Vgl. artikel 47 van de richtlijn.
- 4 Op grond van de Japanse wetgeving moeten buitenlandse accountantskantoren die controles uitvoeren bij ondernemingen met een boekjaar beginnend op of na 1 april 2008 zich registreren indien deze ondernemingen op een Japanse effectenbeurs zijn genoteerd.
- 5 Zie ook het voorgestelde artikel 48a, derde lid, Wta.
- 6 Ingevolge artikel 1, eerste lid, onderdeel h, Wta jo. artikel 7a van de Tijdelijke regeling invoering Wft worden onder OOB's verstaan: naamloze vennootschappen naar Nederlands recht waarvan effecten zijn toegelaten tot de handel op een markt in financiële instrumenten, kredietinstellingen, centrale kredietinstellingen en levens- en schadeverzekeraars. Artikel 1, eerste lid, onderdeel h, Wta wordt gewijzigd door het op 4 december 2007 door de Tweede Kamer aangenomen voorstel van Wet houdende nieuwe regels inzake tuchtrechtspraak ten aanzien van accountants (Wet tuchtrechtspraak accountants), kamerstukken II, 30 397. Dit artikel zal dan in overeenstemming zijn met de terminologie van de Wet op het financieel toezicht.
- 7 Persbericht AFM d.d. 19 april 2007: "Verbeteringen nodig bij kleine accountantsorganisaties".
- 8 Rapport "Evaluatie eerste 89 uitgevoerde onderzoeken ter plaatse bij niet-OOB vergunningaanvragers" d.d. 13 april 2007.w
- 9 Rapport "Evaluatie eerste 89 uitgevoerde onderzoeken ter plaatse bij niet-OOB vergunningaanvragers" d.d. 13 april 2007.
- 10 Artikel 80, vierde lid, tweede volzin, Wta.
- 11 Persbericht AFM "Toezicht accountantsorganisaties impuls voor kwaliteit" d.d. 27 september 2007.
- 12 Dit convenant is gebaseerd op artikel 48 Wta waaruit volgt dat de AFM rekening houdt bij de uitvoering van het toezicht op de naleving van de Wta met de uitkomsten van de beoordeling van de werking door accountantsorganisaties gehanteerde stelsels van kwaliteitsbeheersing door andere organisaties, waaronder het NIVRA en de NOVAA. Dit artikel is in de Wta gekomen naar aanleiding van een motie van het lid De Haan (kamerstukken II 2004/05, 29 658, nr. 72).
- 13 Zie het persbericht "Samenwerking AFM en NovAA bij toezicht accountantsorganisaties" d.d. 22 november 2007.
- 14 Hiertoe worden de Wta en de Wet op de Accountants-Administratieconsulenten ('WAA') gewijzigd. Zie de voorgestelde arti-

kelen 63b Wta en 3b WAA in het voorstel van Wet tuchtrechtspraak accountants op grond waarvan de AFM en de NOvAA vertrouwelijke gegevens of inlichtingen verkregen bij de vervulling van de hun ingevolge de Wta resp. de WAA opdragen taak, aan elkaar kunnen verstrekken.

- 15 Zie noot 14.
- 16 Zie het voorgestelde artikel 22b WRA.
- 17 Zie noot 2.
- 18 Zie het voorgestelde artikel 1, eerste lid, onderdeel c, Wta.
- 19 Zie het voorgestelde artikel 1, eerste lid, onderdeel h, Wta.
- 20 Zie het voorgestelde artikel 1, eerste lid, onderdeel i, Wta.
- 21 Zie de voorgestelde wijziging van artikel 11, eerste lid, Wta.
- 22 Zie artikel 45, vierde lid, van de richtlijn en het voorgestelde artikel 12b Wta.
- 23 Zie artikel 45, derde lid, eerste volzin, van de richtlijn.
- 24 Het implementatiewetsvoorstel bevat een nieuw hoofdstuk 6 over 'Openbare waarschuwing en publicatie van handhavingsmaatregelen'. Dit hoofdstuk zal het huidige hoofdstuk 6 vervangen.
- 25 Zie het voorgestelde artikel 11, achtste en negende lid, Wta.
- 26 Zie de tweede volzin van artikel 45, derde lid, van de richtlijn.
- 27 Zie artikel 46, eerste lid, van de richtlijn.
- 28 Pb EG L 184.
- 29 Binnen de Europese Unie is de 'Auditing Unit (F4) in DG Internal Market' belast met het toezicht op accountantsorganisaties.
- 30 Zie het persbericht d.d. 14 december 2005, kenmerk IP/05/1595.
- 31 Zie: http://ec.europa.eu/internal_market/auditing.
- 32 Zie: <http://www.ifac.org>. Het NIVRA is de enige Nederlandse organisatie die lid is van IFAC.
- 33 De PIOB is opgericht in februari 2005 en houdt toezicht op die onderdelen van het IFAC die het publiek belang vertegenwoordigen, zoals de IAASB. De PIOB houdt toezicht ten aanzien van 'due process' en de samenstelling van de IAASB en niet ten aanzien van de inhoud van het werk van de IAASB.
- 34 Voor een uiteenzetting, zie Pheijffer (2007).
- 35 Zie het persbericht d.d. 11 januari 2007, kenmerk IP/07/31.
- 36 Zie het persbericht d.d. 12 juli 2007 met kenmerk IP/07/1084.
- 37 Zie http://www.pcaob.org/Inspections/Other/2007/12-05_Release_2007-011.pdf